

26.9.2008

Dnro 2031/4/06

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt

Esittelijä: Esittelijäneuvos Riitta Länsisyrjä

KIHLAKUNNANVOUDIN MENETTELY SIVULLISEN KUULEMISESSA ULOSOTOSSA

1 KANTELU

B ja C arvostelevat silloisen Kokkolan kihlakunnanviraston johtavan kihlakunnanvoudin D:n menettelyä C:n velkoja koskevassa ulosottooperinnässä. D oli 5.7.2002 tekemällään päätöksellä määrännyt ulosottolain tuolloin voimassa olleen 3 luvun 34 e §:n nojalla B:n saapumaan 10 000 euron sakon uhalla sivullisen kuulemistilaisuuteen ulosottovirastoon. B:tä ei ollut kuitenkaan ennen sakon asettamista kuultu asiasta. Tilaisuudessa 8.7.2002 B vetosi oikeuteensa kieltäytyä todistamasta puolisoaan C:tä vastaan oikeudessa mahdollisessa velallisen petosta koskevassa oikeudenkäynnissä, josta esitutkinta oli tuolloin kesken. Hän vetosi myös niin sanottuun itsekriminointikieltoon, koska hän oli itse samassa asiassa syylliseksi epäiltynä käynnissä olevassa esitutkinnassa. Velallisen kuulemistilaisuudessa D asetti uuden 50 000 euron uhkasakon. Kantelijat arvostelevat samoin perustein myös velalliselle C:lle tehtyä ulosottoselvitystä. Heidän mielestään heillä oli oikeus olla kertomatta ulosottoselvityksessä tai sivullisen kuulemistilaisuudessa ulosottolaissa tarkoitetuista seikoista, koska rikoksesta epäillyllä oli oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Kantelijoiden mielestä heitä painostettiin tietojen antamiseen ulosotossa muun muassa edellä mainituilla uhkasakkopäätöksillä ja sillä, että kantelijoiden mukaan C vapautettiin esitutkinnan yhteydessä vastan jälkeen, kun B:tä oli kuultu ulosottoasiassa.

Kantelijat pyytävät myös tutkimaan, onko KRP:n Tampereen yksikkö toiminut asianmukaisesti sallissaan ulosottoselvityksen toimittamisen esitutkinnan yhteydessä. Kantelijat väittävät, että B:n kuuleminen oli toteutettu yhteistyössä KRP:n Tampereen yksikön rikoskomisarion E:n kanssa. Selvitykset ovat palvelleet perustetun harmaan talouden toimintaryhmän tavoitteita.

- - -

3 RATKAISU

3.1 Itsekriminointisuoja ulosotossa

C oli ulosottoselvityksessä ja B sivullisena kuultaessa kieltäytyneet vastaamasta kaikkiin kysymyksiin vedoten siihen, että heillä ei ollut velvollisuutta myötävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen. Tuolloin oli vireillä esitutkintoja, joissa C oli epäiltynä törkeästä veropetoksesta. Myös B oli syylliseksi epäiltynä käynnissä olleessa esitutkinnassa liittyen kyseisen törkeän veropetoksen esitutkintaan.

Suomen oikeusjärjestelmään kuuluu oikeusperiaatteena ja -sääntönä, että syytettyä ei voida pakottaa todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyyttään esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana.

Tästä epäillyn ja syytetyn oikeudesta voidaan käyttää nimitystä itsekriminointisuoja. Oikeusajatus on lausuttu nimenomaisesti julki kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14.3 artiklan g-kohdassa. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa asiaa ei ole nimenomaisesti mainittu, mutta ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön valossa tämä oikeus kuuluu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen turvaamiin oikeuksiin nimenomaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.1 artikla) yhtenä keskeisenä elementtinä.

Silloin, kun itsekriminointisuoja tarkastellaan tilanteissa, joissa henkilölle haitallinen tieto on tullut esiin muussa viranomaismenettelyssä kuin rikosprosessissa tai kun rikosprosessin sisällä aiheutettu oikeudenloukkaus on muuten suhteellisen lievä, näyttäytyy oikeusajatus vähemmän selvänä ja ehkä enemmän periaatetyyppisenä (ks. Jyrki Virolainen – Pasi Pölonen: Rikosprosessin osalliset – rikosprosessioikeus II, sivu 300). Oikeuskirjallisuudessa on pidetty vähintäänkin jossain määrin ongelmallisena tilanteita, joissa rikosprosessia edeltää tai sen kanssa samanaikaisesti toteutetaan hallinnollisia tai konkurssi- tai ulosotto-oikeudellisia menettelyitä, joissa käytetään myötävaikuttamiseen painostavia pakkokeinoja, kuten uhkasakkoa. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä kysymys on tullut esille erityisesti verotusmenettelyiden yhteydessä siten, että verottajalle pakollisesti annettavat tiedot ovat myöhemmin johtaneet rikossyytteesen jostain rikoksesta. Tässä asiayhteydessä itsekriminointisuoja ei ole katsottu voitavan tulkita niin laajasti, että se antaisi jonkinlaisen yleisen immuniteetin olla ilmoittamatta tietoja, jotka voivat johtaa ilmoittajalle haitallisiin seuraamuksiin. Tällaisissa tapauksissa lähtökohta on se, että tietoja, jotka muu kuin esitutkintaviranomainen on sanktiouhin hankkinut, ei voida sittemmin käyttää keskeisenä näyttönä henkilöä vastaan erillisessä rikosprosessissa.

Oikeuskäytännöstä voidaankin tehdä johtopäätös, että käytettäessä pakkokeinoin tehostettua tietojenantovelvollisuutta muussa kuin rikosprosessissa rikosprosessin ollessa vireillä tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että näin hankittavat tiedot palvelevat nimenomaan kyseistä hallinto- tai ulosotto-prosessia eikä esitutkintaa sekä että kyseisellä pakkokeinolla saatuja tietoja ei käytettäisi myöhemmin todisteena rikosprosessissa. Itsessään tietojen pakolla hankkiminen hallinnollisessa (tai ulosotto-) menettelyssä ei siten välttämättä eikä pääsääntöisesti ole itsekriminointisuojan vastaista. Kirjallisuudessa onkin pidetty lainsäädännöllistä ratkaisua, joka sisältää tällaisen tiedon hyödyntämiskieltoja, oikeusturvan kannalta hyvänä ratkaisuna (ks. edellä mainittu teos, sivu 317). Ulosottolakiin otettiin 1.3.2004 voimaan tulleella muutoksella 3 luvun 73 §:n säännös, jossa on kielletty tietojen luovuttaminen esitutkintaviranomaisille ja syyttäjälle tilanteissa, joissa tiedot on saatu esimerkiksi olennaisin osin vaitiolon oikeutetulta tai velalliselta kysyttäessä peräytettävissä olevia oikeustoimia ja muita vastaavia järjestelyitä koskevista seikoista. Tällöin kuitenkin edellytetään, että vastauksesta käy ilmi, että velallinen on saattanut syyllistyä muuhun kuin ulosottomenettelyssä tehtyyn rikokseen ja tiedon luovuttaminen saattaa hänet siinä menettelyssä syytteen vaaraan.

Korkeimman oikeuden ennakkotapauskäytännössä kuitenkin esitutkinnan ja esimerkiksi konkurssi- tai ulosottomenettelyn suhde ja itsekriminointisuoja näissä tilanteissa näyttää kuitenkin puoltavan sitä oikeuskirjallisuudessa esitettyä kantaa, ettei itsekriminointisuoja lähtökohtaisesti koske siviilioikeudellista menettelyä, jossa on asetettu ilmoitusvelvollisuus (ks. KKO 2002:122 ja KKO 2002:116). Tapauksessa KKO 2002:116 A oli aikaisemmin asetettu konkurssiin ja häntä kohtaan oli myös tehty ulosotto selvitys. A:ta vastaan oli vireillä esitutkinta epäilyistä velallisen petoksesta edellä mainitun konkurssin ja ulosotto selvityksen yhteydessä. Esitutkinnan vireillä ollessa A kutsuttiin uuteen ulosotto selvitykseen, jonka tarkoituksena oli saada häneltä tietoja, joiden perusteella omaisuutta mahdollisesti voitaisiin peräyttää ulosottoon. A kieltäytyi saapumasta ulosotto selvitykseen vedoten siihen, ettei hänellä ollut velvollisuutta kertoa ulosotossa asioista, joissa hänellä oli vaitiolo-oikeus vireillä olevassa esitutkinnassa. Käsillä olevan esitutkinnan asianomistajat olivat samalla ulosoton velkojia, ja esitutkinta koski samoja seikkoja kuin ulosotto selvitys.

Korkein oikeus katsoi, että ulosottoselvityksen velalliseen ei voida soveltaa Euroopan ihmisoikeus-sopimuksen 6 artiklaa, mistä syystä ulosottovelallinen ei voinut vedota syytetyn oikeuksiin, kuten vai-tiolo-oikeuteen ulosottoselvityksessä. Korkein oikeus piti mahdollisena tuomita A uhkasakkoon ulos-ottoselvityksen antamisen tehostamiseksi. Korkein oikeus katsoi kuitenkin, että vai-tiolo-oikeus voisi tulla poikkeuksellisesti sovellettavaksi, jos ulosottoselvitykseen ryhdyttäisiin ulosotolle vieraassa tar-koituksessa, esimerkiksi nimenomaan tiettyjen rikostutkinnalle relevanttien tietojen saamiseksi. Rat-kaisussa korkeimman oikeuden enemmistö totesi, ettei se voi ottaa kantaa kysymykseen siitä, olisi-ko A:lla kuitenkin ollut oikeus jättää esimerkiksi osin vaillinainen (varauksellinen) ulosottoselvitys si-ten, että hän olisi vaiennut joistain tietyistä seikoista. Vastaavasti ratkaisua vaille jäi kysymys siitä, missä määrin ulosottoselvityksen tietoja olisi voitu käyttää todisteena erillisessä rikosprosessissa (hyödyntämiskieltokysymys).

Tätä korkeimman oikeuden tapausta on oikeuskirjallisuudessa toisaalta tulkittu siten, että korkeim-man oikeuden päätöksestä voitaisiin linjata yleisesti ottaen olevan mahdollista erillisestä rikospro-cessista riippumatta tai pelkän velallisen/syytetyn väitteen perusteella, ettei ulosottoselvitystä tekevää henkilöä voida rinnastaa rikoksesta epäiltyyn. Yksittäistapauksessa ulosottoselvitykseen velvoittami-nen kuitenkin voi olla niin läheisessä yhteydessä rikosprosessiin, että vai-tiolo-oikeus (ja/tai hyödyn-tämiskiello) voivat tulla kyseeseen (ks. edellä mainittu teos, s. 337).

Nähdäkseni tämän kantelun ratkaisemisen kannalta onkin oleellista kiinnittää huomiota siihen, missä tarkoituksessa C on kutsuttu ulosottoselvitykseen ja B sivullisen kuulemiseen ja onko kuulemisessa pyritty selvittämään seikkoja, joiden selvittäminen ei ole ollut ulosoton kannalta välttämätöntä. Se seikka, miten näitä tietoja on mahdollisesti myöhemmin käytetty, ei ole ollut tutkittavana tämän kante-lun yhteydessä.

Näin ollen kysymys velallisen oikeudesta kieltäytyä ilmoittamasta ulosottoselvityksessä häneltä ulos-ottoselvityksellä vaadittuja tietoja ja sivullisen oikeudesta olla häntä kuultaessa ilmaisematta laissa säädettyjä tietoja on siten tulkinnanvarainen, ettei ulosottomiehen tai avustavan ulosottomiehen me-nettelyä voida pitää lainvastaisena sillä perusteella, että tietoja on ulosottolain 3 luvun tuolloin voi-massa olleiden 34 a ja e §:n perusteella vaadittu.

3.2

Menettely sivullisen kuulemisessa ulosotossa

Kantelijat arvostelivat D:tä ensiksikin siitä, että tämä asettaessaan ensimmäistä uhkasakkoa 5.7.2002 täytäntöönpanoa varten tarpeellisten tietojen saamiseksi sivulliselta ei ollut kuullut B:tä en-nen uhkasakon asettamista. Kantelijat arvostelivat D:n menettelyä uuden uhkasakon asettamisessa 8.7.2002 sillä perusteella, että uhkasakon asettamiselle ei ollut tuolloin voimassa olleen ulosottolain 3 luvun 34e §:n 4 momentin mukaisia laillisia perusteita. Uhkasakon asettaminen oli perustunut siihen, että B oli häntä kuultaessa kieltäytynyt vastaamasta joihinkin kysymyksiin ja poistunut kuulemistilai-suudesta. Uhkasakon asettamispäätöstä ei kuitenkaan ole perusteltu kieltäytymisellä. Kantelijoiden mielestä kuulemisella pyrittiin selvittämään C:n ulosottoasian ohella erityisesti C:n epäiltyä rikosta.

Tuolloin voimassa olleen ulosottolain 3 luvun 34e §:n (171/1997) 1 momentin mukaan täytäntöönpa-noa varten välttämättömien tietojen saamiseksi sivullisen on yksittäisessä ulosottoasiassa kysyttäes-sä salassapitosäännösten estämättä ilmoitettava ulosottomiehelle:

- 1) onko hänellä velalliselle kuuluvaa omaisuutta hallussaan tai muutoin määräysvallassaan ja omai-suuden laatu;
- 2) onko velallisella häneltä saatava ja saatavan peruste ja määrä;
- 3) onko hän tehnyt velallisen kanssa sellaisen sopimuksen tai järjestelyn, jolla saattaa olla merkitystä

etsittäessä velallisen ulosmittauskelpoista varallisuutta, ja sopimuksen tai järjestelyn lähempi sisältö; sekä

4) ne velallisen työsuhdetta ja palkkaa koskevat tiedot samoin kuin osoite- ja puhelintiedot, jotka hänellä on velallisen työnantajana.

Lainkohdan 4 momentin mukaan jos sivullinen kieltäytyi antamasta häneltä pyydettyjä edellä tarkoitettuja tietoja, ulosottomies voi velvoittaa hänet antamaan tiedot määrääjassa sakon uhalla.

Sivullisen tiedonannolle ei ollut säädetty erityistä menettelyä, joten sivullisen tuli vastata ulosottomiehen esittämiin kysymyksiin joko suullisesti tai kirjallisesti tai ulosottomiehen kutsusta järjestetyssä tapaamisessa.

Pakkokeinona ulosottomiehellä oli käytettävissään uhkasakon asettaminen tilanteessa, jossa kuultava kieltäytyi antamasta vaadittuja tietoja.

Ulosottolain sivullisen kuulemista koskevia säännöksiä muutettiin 1.3.2004 muun muassa siten, että ulosottolain 3 luvun asiaa koskeneeseen 68 §:ään (679/2003) tehtiin lisäys siitä, että ulosottomies saa velvoittaa sivullisen sakon uhalla saapumaan ulosottomiehen virkahuoneeseen tai muuhun sopivaan paikkaan antamaan tiedot, jollei tietoja saada sivulliselta muulla tavalla. Säädöksen muutostarpeesta todetaan hallituksen esityksen (HE 216/2001 vp) perusteluissa seuraavaa:

Ulosottokäytännössä on toisinaan käynyt niin, että ulosottomies ei ole saanut välttämättömiä tietoja, koska ei ole ollut pakkokeinoa sen varmistamiseksi, että sivullinen saapuu antamaan tietoja. Sen vuoksi ehdotetaan, että sivullinen voitaisiin velvoittaa saapumaan antamaan tietoja. Ruotsin ulosotto-kaaren 2 luvun 11 §:ssä on samanlainen säännös. Sen mukaan ulosottomies saa velvoittaa laissa säädetyn suuruisen sakon uhalla sivullisen saapumaan.

D on päätöksellään 5.7.2002 määrännyt B:n 10 000 euron sakon uhalla saapumaan ulosottolain 3 luvun 34e §:n tarkoittamaan sivullisen kuulemiseen 8.7.2002 kello 12.00 mennessä ja antamaan kysyttäessä päätöksessä mainitut tässä pykälässä tarkoitettut tiedot. Perusteluinaan D on lausunut, että B ei ollut sovittuina aikoina tullut sivullisen kuulemiseen.

Uhkasakon asettamispäätöksessään 8.7.2002 D velvoitti B:n saapumaan kuulemiseen ja antamaan päätöksessä mainitut tiedot 10.7.2002 kello 12.00 mennessä 50 000 euron sakon uhalla. Perusteluinaan D on todennut, että B oli saapunut 8.7.2002 kuulemiseen, mutta oli kesken kuulemisen lähtenyt pois. – Aikaisempi uhkasakko oli ulosottolain 3 luvun 39 §:n 2 momentin mukaisesti rauennut uuden uhkasakon asettamisella, koska kihlakunnanvouti ei ollut ilmoittanut hakevansa käräjäoikeudelta aikaisemman uhkasakon tuomitsemista.

Arvioin ensin uhkasakon asettamisperusteen lainmukaisuutta.

Ulosottolain 3 luvun 34 §:n säännös ei oikeuttanut asettamaan uhkasakkoa ainoastaan paikalle saapumisen tehostamiseksi. Uhkasakon asettamisen edellytyksenä oli tuolloin voimassa olleen lain mukaan lisäksi, että kuultavaksi kutsuttu oli kieltäytynyt antamasta tietoja. Ensiksi mainitusta uhkasakko-päätöksestä ilmenee, että se on asetettu sekä tietojen saamisen että paikalle saapumisen tehostamiseksi. Näin ollen edellä mainittu säännös huomioon ottaen velallinen voisi täyttää tietojenantovelvollisuutensa muullakin tavalla kuin saapumalla paikalle, koska uhkasakon asettaminen paikalle saapumisen tehostamiseksi on tehoton.

Mitä tässä tapauksessa tulee siihen, onko B kieltäytynyt antamasta tietoja, on tämän ehdon täyttyminen ilmeistä toisen uhkasakon asettamispäätöksen osalta. Ensimmäisen päätöksen mukaan B ei

ollut saapunut sovittuihin tapaamisiin. Mielestäni tällä perusteella ei vielä voida päätellä tietojen antamisesta kieltäytymistä. Pakkokeinosäännöksiä tulee tulkita ahtaasti, joten, kun muuta ei ole esitetty eikä tämä ilmene päätöksen perusteluistakaan, ei ensimmäisen uhkasakon asettamiselle näytä olleen lain mukaisia perusteita. Tämä 50 000 euron uhkasakkopäätös on sittemmin rauennut.

Tuolloin voimassa olleessa ulosottolaissa ei ollut säännöksiä uhkasakon asettamispäätöksen perusteleminen velvollisuudesta. Ulosottolain uudistuksen, joka tuli voimaan 1.3.2004, jälkeenkään ei ulosottolaissa ole säädetty tämän päätöksen perusteluvelvollisuudesta, ellei asia ole epäselvä tai tulkinnanvarainen (laissa 679/2003, 3 luku 2 § 1 momentti.) Päätöksen perusteleminen on tärkeä perustuslain 21 §:ssä turvatun oikeuden mukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon tae. Mielestäni uhkasakon asettamisella jo puututaan kohteen oikeuspiiriin siinä määrin, että tämän oikeussuojan kannalta uhkasakon asettamispäätöksen perusteleminen on aiheellista. D onkin perustellut päätöksensä. Toinen uhkasakkopäätös on siten puutteellisesti perusteltu, että siinä ei ole tuotu esiin uhkasakon asettamisen kannalta merkityksellisiä tietojen antamisesta kieltäytymiseen liittyviä perusteita.

Kantelijat arvostelevat myös sitä, ettei B:tä ollut kuultu ennen 5.7.2002 tehtyä päätöstä uhkasakon asettamisesta. D:n selvityksen mukaan B:n kuulemisesta ennen uhkasakon asettamista ei ole jäljennöksiä telefax-kirjeenvaihdosta, koska niitä ei enää ollut arkistoituna ajan kulumisen vuoksi.

Tuolloin voimassa olleen ulosottolain 3 luvun 41 §:n 1 momentin mukaan ennen uhkasakon asettamista ulosottomiehen on varattava vastaajalle tilaisuus tulla sopivalla tavalla kuulluksi, jollei se tuntuvasti vaikeuta täytäntöönpanoa.

Koska tässä asiassa ei ajan kulumisen vuoksi ole saatu selvitystä kuulemisesta ja kun otetaan huomioon se, mitä olen edellä lausunut tämän ensimmäisen uhkasakon asettamista koskevan päätöksen perusteen virheellisyydestä, katson, ettei kantelu anna tältä osin aihetta toimenpiteisiin.

Kantelijoiden mielestä sivullisen kuulemisella oli pyritty selvittämään muita kuin yksittäisten ulosottoasioiden täytäntöönpanoa varten välttämättömiä tietoja vastoin ulosottolain nimenomaista säännöstä.

B:n kuulemisesta laaditusta pöytäkirjasta ilmenee, että häntä on kuultu hänen ja velallisen eli C:n välisistä oikeustoimista ja muista 34e §:ssä tarkoitetuista seikoista sekä ennen kaikkea pöytäkirjassa mainittujen yhtiöiden edustajana ja hallituksen jäsenenä yhtiöiden hallussa olevasta omaisuudesta ja suhteesta C:hen. Todettakoon, että myös osa yhtiöistä oli ulosottovelallisia. Ulosotto selvityksen tarkoituksen arvioimisen kannalta merkityksellinen seikka on myös se, että C:n velkojat olivat merkittävältä osin muita kuin esitutinnan asianomistajat.

Saadun selvityksen perusteella jää mielestäni osoittamatta, että tietoja olisi hankittu tai pyritty hankkimaan muuhun tarkoitukseen kuin ulosottoasian hoitamista varten välttämättömien tietojen hankkimiseksi C:n tuolloin yhteensä yli 4,4 miljoonan euron velkojen perimiseksi.

3.3

Rikoskomisarion menettely

Kantelijat arvostelevat rikoskomisario E:tä osallistumisesta ulosottomenettelyyn esitutkinnassa tarpeellisen tiedon hankkimiseksi ja C:n vangitsemisajankohdan pitkittämisen käyttämisestä keinona asianosaisten painostamiseen.

E on selvityksessään kiistänyt osallistuneensa mitenkään ulosotto selvitykseen tai sivullisen kuulemiseen. C on ollut Loimaan käräjäoikeuden päätöksellä vangittuna 10.7.2002 asti pakkokeinolaissa säädettyillä perusteilla.

3.4

Johtopäätökset ja toimenpiteet

Kihlakunnanvouti D asetti 5.7.2002 uhkasakon B:lle sillä perusteella, että tämä ei ollut saapunut sovituina aikoina kuulemistilaisuuteen. Tämä ei ollut ulosottolain 3 luvun 34 e §:n 4 momentin mukainen laillinen peruste uhkasakon asettamiselle, vaan uhkasakko voitiin asettaa vain tietojen saamisen tehostamiseksi sivullisen kieltäytyttyä niitä antamasta. Sakon asettaminen on kuitenkin 8.7.2002 asetetulla uhkasakolla peruuntunut. Viimeksi mainittu uhkasakkopäätös on perusteluiltaan puutteellinen siten kuin olen kohdassa 3.2 todennut.

Kiinnitän kihlakunnanvouti D:n huomiota hänen menettelynsä virheellisyyteen.

Muutoin kantelu ei anna aihetta toimenpiteisiini ulosottomiehen menettelyn osalta.

Kantelun ja saadun selvityksen perusteella katson, että asiassa on jäänyt osoittamattarikoskomisario E:n menetelleen kantelussa väitetyllä tavalla lainvastaisesti.